

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Олександр Бакумов

кандидат юридичних наук, доцент,
проректор Харківського національного університету
внутрішніх справ
(Харків, Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4003-1974>
lconst.law@gmail.com

УДК 342.53(477)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПАРЛАМЕНТУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

АНОТАЦІЯ. У статті подано конституційно-правовий аналіз юридичної відповідальності Парламенту України, зокрема: загальнотеоретичні та конституційно-правові засади такої відповідальності; зв'язок між відповідальністю Парламенту та відповідальністю держави; своєрідність конституційно-правового закріплення інституту юридичної відповідальності Верховної Ради України та практики його реалізації.

Метою статті є визначення у конституційно-правовому ракурсі особливостей відповідальності Парламенту в системі юридичної відповідальності держави.

Проблематика юридичної відповідальності держави стала однією з провідних у вітчизняному конституційно-правовому дискурсі протягом останніх років. І це цілком виправдано, адже науково-теоретичний і прикладний рівні забезпечення реальності відповідного конституційно-правового інституту досі не можна визнати задовільними. Водночас тривала криза у державній владі обумовлює підвищений інтерес науковців і практиків до пошуків нових форм та видів відповідальності суб'єктів конституційно-політичних відносин, насамперед держави та її органів. Тож ці оцінки об'єктивно спонукають до поглиблення наукового пошуку в означеному напрямі.

У цьому сенсі особливий науково-теоретичний і прикладний інтерес становить проблематика віднесення до сфери та суб'єктів юридичної відповідальності Парламенту України, який конституційно є єдиним органом законодавчої влади (ст. 75 Конституції України) та органом, що має представницьку природу. Адже юридична відповідальність закономірно вважається невід'ємним конститутивним елементом правового статусу Парламенту, як і будь-якого іншого органу державної влади, поряд із його правами та обов'язками (повноваженнями). Проте й досі Парламент України залишається до певної міри нетиповим суб'єктом юридичної відповідаль-

ності з огляду на сукупність таких факторів: тривалість переважно дореволюційних і радянських конституційно-правових уявлень щодо невідповідальності Парламенту як органу народного представництва; ототожнення невідповідальності Парламенту з абсолютизованою моделлю депутатського імунітету; відсутність спеціального конституційного та законодавчого регулювання предмета, видів, меж такої відповідальності та конкретних санкцій за вчинення деліктів з боку Парламенту; відсутність юридичної інституціалізації концепту конституційно-правової відповідальності загалом і цього різновиду юридичної відповідальності Парламенту зокрема, тощо. Тож закономірно, що сьогодні Верховна Рада України цілком справедливо вважається одним із найскладніших колективних суб'єктів юридичної відповідальності.

Проблематика юридичної відповідальності Парламенту України тривалий час була недостатньо дослідженою в українській конституційно-правовій науці. Так, окремі питання юридичної відповідальності Верховної Ради України, її співвідношення з відповідальністю парламентарів та держави загалом порушувалися у наукових працях, проте цілісної та завершеної картини юридична відповідальність Парламенту в системі юридичної відповідальності держави в Україні так і не отримала.

Ключові слова: парламент; юридична відповідальність; держава; суб'єкт відповідальності; народний депутат; Верховна Рада України; Конституційний Суд України.

Підвищення рівня відповідальності парламенту є одним із основних трендів сучасного конституційно-правового розвитку. Зокрема,

<...> у сучасних умовах у демократичних державах спостерігається тенденція суттєвого обмеження депутатського імунітету членів парламенту до його повного скасування, зокрема в частині державно-примусової форми реалізації адміністративної і кримінальної відповідальності. У недемократичних країнах обсяг депутатського імунітету навпаки розширюється, тим самим гальмуючи прогресивні перетворення й ефективну протидію корупції¹.

Означене коло питань зберігає свою актуальність і для України та її Парламенту, що має порівняно нетривалий період функціонування, який, проте, супроводжувався численними кризовими явищами у розвитку вітчизняного парламентаризму.

Метою дослідження є визначення в конституційно-правовому ракурсі особливостей відповідальності Парламенту в системі юридичної відповідальності держави.

Проблематика юридичної відповідальності держави стала однією з провідних у вітчизняному конституційно-правовому дискурсі протягом останніх років. І це цілком виправдано, адже науково-теоретичний

¹ Микола Терещук, 'Юридична відповідальність у публічному праві' (автореф дис канд юрид наук, Національна академія внутрішніх справ 2019) 13.

Олександр Бакумов

і прикладний рівні забезпечення реальності відповідного конституційно-правового інституту досі не можна визнати задовільними. Водночас тривала криза у державній владі обумовлює підвищений інтерес науковців і практиків до пошуків нових форм і видів відповідальності суб'єктів конституційно-політичних відносин, насамперед держави та її органів². Тож ці оцінки об'єктивно спонукають до поглиблення наукового пошуку в означеному напрямі.

У цьому сенсі особливий науково-теоретичний і прикладний інтерес становить проблематика віднесення до сфери та суб'єктів юридичної відповідальності Парламенту України, який конституційований єдиним органом законодавчої влади (ст. 75 Конституції України³) та органом, що має представницьку природу. Адже юридична відповідальність закономірно вважається невід'ємним конститутивним елементом правового статусу парламенту, як і будь-якого іншого органу державної влади, поряд із його правами та обов'язками (повноваженнями)⁴. Проте і досі Парламент України залишається до певної міри нетиповим суб'єктом юридичної відповідальності з огляду на сукупність таких факторів: тривалість переважно дореволюційних і радянських конституційно-правових уявлень щодо невідповідальності Парламенту як органу народного представництва; ототожнення невідповідальності Парламенту з абсолютизованою моделлю депутатського імунітету; відсутність спеціального конституційного й законодавчого регулювання предмета, видів, меж такої відповідальності та конкретних санкцій за вчинення деліктів з боку Парламенту; відсутність юридичної інституціалізації концепту конституційно-правової відповідальності загалом і цього різновиду юридичної відповідальності Парламенту зокрема, тощо. Тож закономірно, що сьогодні Верховна Рада України цілком справедливо вважається одним із найскладніших колективних суб'єктів юридичної відповідальності⁵.

Проблематика юридичної відповідальності Парламенту України тривалий час була недостатньо дослідженою в українській конституційно-правовій науці. Так, окремі питання юридичної відповідальності Верховної Ради України, її співвідношення з відповідальністю парламен-

² Роман Лешух, 'Конституційно-процесуальний та морально-етичний аспекти відповідальності народного депутата України за порушення конституційних приписів' (2016) 4 Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ 194-203.

³ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>> (дата звернення: 19.05.2019).

⁴ Лідія Кривенко, 'Конституційно-правова відповідальність – елемент конституційно-правового статусу Верховної Ради України' (2002) 4 Часопис Київського університету права 28-34.

⁵ Ірина Рижук, 'Конституційна модель відповідальності парламентаріїв: порівняльно-аналітичне дослідження' (дис канд юрид наук, Ужгородський національний університет 2016) 84.

тарів та держави загалом порушувалися у наукових працях В. Гецько⁶, О. Клименко⁷, В. Книша⁸, Л. Кривенко⁹, О. Майданник¹⁰, О. Майданник¹¹, Р. Мартинюка¹², О. Мельник¹³, І. Рижук¹⁴, І. Словської¹⁵, В. Шаповала¹⁶ та ін. Проте цілісної та завершеної картини юридична відповідальність Парламенту в системі юридичної відповідальності держави в Україні так і не отримала. Втім, як слушно зауважив Ю. Шемшученко, сама парламентська відповідальність є частиною 'більш широкої проблеми, пов'язаної з підвищенням ефективності інституту конституційної відповідальності в цілому'¹⁷.

Водночас прийняття Президентом України 21 травня 2019 р. рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України VIII скликання¹⁸ та перипетії довкола розгляду питання конституційності відповідного указу глави держави в Конституційному Суді України (далі – КСУ) перевели дискусії щодо відповідальності Парламенту як чільного органу державної влади саме у практичну площину, зумовивши черговий сплеск уваги науковців, експертів та широких кіл громадськості до забезпечення належного функціонування єдиного органу законодавчої влади в державі та застосування щодо нього заходів юридичної відповідальності за вчинення деліктів. У цьому контексті Г. Малкіна вказує на те, що, з одного боку, відповідальність органів державної влади є багато у чому залежною від загальної статутної юридичної відповідальності держави. З другого боку, відповідальність державного органу багато у чому конкретизує особливість відповідальності держави

⁶ Вікторія Гецько, 'Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України та депутатів місцевих рад: проблеми теорії та практики' (дис канд юрид наук, Ужгородський національний університет 2015) 195.

⁷ Оксана Клименко, 'Про юридичні гарантії конституційної відповідальності суб'єктів законодавчої діяльності' (2014) 4 Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України 40-4.

⁸ Віталій Книш, 'Теоретико-правове дослідження інституту конституційно-правової відповідальності в Україні' (дис д-ра юрид наук, Приватний вищий навчальний заклад "Університет Короля Данила" 2018) 420.

⁹ Кривенко (н 4) 28-4.

¹⁰ О Майданник та О Майданник, 'Деякі проблеми правової відповідальності народного депутата України' в *Державно-правова реформа в Україні: матеріали науково-практичної конференції* (1997) 152-5.

¹¹ Олена Майданник, 'Вдосконалення правового регулювання відповідальності депутата парламенту України' (2017) 2 Порівняльно-аналітичне право 46-8.

¹² Роман Мартинюк, 'Інститут дострокового припинення повноважень парламенту: перший вітчизняний досвід' (2014) 38 Держава і право 256-61.

¹³ Олена Мельник, 'Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади' (автореф дис канд юрид наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка 2013) 20.

¹⁴ Рижук (н 5) 209.

¹⁵ Ірина Словська, 'Верховна Рада України як суб'єкт конституційно-правової відповідальності' (2011) 5 Право України 204-11.

¹⁶ Володимир Шаповал, *Феномен конституційного права* (Інститут законодавства Верховної Ради України 2017) 423.

¹⁷ Юрій Шемшученко, 'Український парламентаризм у світлі загальносвітових тенденцій' (2013) 24 Правова держава 3-5.

¹⁸ Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів: Указ Президента України від 21 травня 2019 р. № 303/2019 <<https://www.president.gov.ua/documents/3032019-27121>> (дата звернення: 24.05.2019).

стосовно предметної ділянки функціонування органу, що охоплюється сферою його компетенції. Водночас доволі часто відповідальність держави підміняється відповідальністю органів державної влади, що вочевидь є суміжними, пов'язаними, проте не тотожними за своєю правовою природою явищами. Часом не зовсім коректно розмежовуються юридична та суто політична відповідальність парламенту¹⁹.

Тому, здійснюючи конституційно-правовий аналіз юридичної відповідальності Парламенту України, маємо найперше відповісти на такі запитання: 1) якими є загальнотеоретичні та конституційно-правові засади такої відповідальності? 2) яка видова специфіка цієї відповідальності? 3) яким є зв'язок між відповідальністю Парламенту України та відповідальністю держави? 4) яка специфіка інстанції відповідальності у разі настання негативної юридичної відповідальності Верховної Ради України? 5) якою є своєрідність конституційно-правового закріплення інституту юридичної відповідальності Верховної Ради України та практики його реалізації? 6) яким є співвідношення юридичної відповідальності Парламенту як цілісного органу державної влади з відповідальністю народних депутатів України, органів Парламенту (комітетів та тимчасових комісій), його посадових осіб (Голови та заступників Голови), депутатських фракцій і груп, а також коаліції депутатських фракцій? 7) якою є своєрідність юридичних санкцій та підстав їх застосування у разі вчинення Верховною Радою України делікту.

Водночас при конституційно-правовому аналізі своєрідності юридичної відповідальності Верховної Ради України слід враховувати не лише її статичний, а й динамічний вимір, себто практику правореалізації, що складається зі складного комплексу елементів. Найперше, потрібно визнати, що особливості реалізації юридичної відповідальності Верховної Ради України залежать від системи взаємопов'язаних факторів, зокрема від специфіки організації Парламенту та його роботи; своєрідності нормативно-правового регулювання специфіки такої відповідальності та правових позицій судових органів (найперше – КСУ), сформульованих із цієї проблематики; існуючих у цій сфері конституційно-правових традицій, передусім традицій взаємовідносин, що складаються між Главою держави, Парламентом, органами судової влади, що так чи інакше залучені до комплексу конституційно-правових відносин щодо юридичної відповідальності Парламенту; наукового осмислення цього юридичного феномена; комплексу політичних, світоглядних та ідеологічних умов і передумов застосування інституту юридичної відповідальності Парламенту тощо.

¹⁹ Ганна Малкіна, 'Політична відповідальність парламенту в системі вищих органів державної влади' (2009) 18 Сучасна українська політика Політики і політологи про неї 48-57.

На нашу думку, основний загальнотеоретичний постулат при аналізі специфіки юридичної відповідальності Парламенту взагалі ґрунтується на тому, що за умов верховенства права жоден орган державної влади, зокрема й найвищі органи, не мають імунітету від юридичної відповідальності. Натомість специфіка, обсяг та межі такої відповідальності найперше ґрунтуються на конституційних приписах і деталізуються ординарними законами. Як зауважує французький дослідник Б. Пінєроль, загальні принципи відповідальності державної влади мають законодавче значення: вони є настійно необхідними при управлінні, вони підпорядковуються режиму цивільно-правових обов'язків, конституція закріплює їхній предмет за законодавцем²⁰. Тож поза законом відповідальність Парламенту не може бути визначена, що підтверджується формулою, встановленою п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, згідно з яким виключно законами України визначаються 'засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них'²¹. Із цієї норми випливає, що: 1) засади юридичної відповідальності Парламенту України повинні визначатися виключно Конституцією та законами України; 2) нормативно-правові акти нижчої, аніж закон, юридичної сили не можуть визначати діяння, рішення чи бездіяльність Парламенту України такими, що мають передбачати настання юридичної відповідальності; 3) суб'єктом встановлення юридичної відповідальності Парламенту є сам Парламент через практичне втілення концепції "самообмеження влади правом". Цілком очевидно, що з огляду на свою правову природу конструкція юридичної відповідальності Парламенту об'єктивно відрізнятиметься від політичної відповідальності за підставами, складом делікту, інстанцією відповідальності, санкціями, юридичними наслідками для Парламенту тощо. Вся сукупність суспільних відносин, яка охоплюється поняттям "юридична відповідальність парламенту" – від появи підстав такої відповідальності і до практичного застосування санкцій і настання відповідних юридичних наслідків мусить бути ґрунтовно упорядкована правовими приписами, уміщеними в Конституції та законах України, а також деталізованими у правових позиціях органів судової влади, найперше – КСУ.

Концептуально можна визначити такі напрями юридичної відповідальності держави перед особою: гарантування кожному його прав і свобод; покладання на себе обов'язку реально забезпечувати права своїх громадян; гарантування та захист свободи особи в усіх галузях со-

²⁰ Пінєроль Бернар, 'Відповідальність адміністрації' в Демкова М та інші, *Відшкодування в позасудовому порядку шкоди, завданої державою або органами влади* (Конус-Ю 2007) 260.

²¹ Конституція України (н 3).

ціально-політичного життя; заборона обмеження прав і свобод особи, крім випадків, прямо передбачених законом; заборона притягнення до відповідальності особи за відмову давати свідчення або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом; гарантування захисту судом прав і свобод людини та громадянина; дія виключно в межах закону, встановлення конституцією чітких меж своїх повноважень; відповідальність за неправомірні дії посадових осіб: перевищення влади, зловживання службовим становищем; зобов'язання відшкодувати за свій рахунок матеріальну і моральну шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень; гарантування права особи звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ або до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна²². При цьому слушною видається думка О. Клименко про те, що наділення держави деліктною правосуб'єктністю припускає, що функціонування державного механізму за певних умов може бути пов'язано з можливістю порушення суб'єктивних прав особи, що за реальних умов сприймається як можливість через існування самого факту (*ipso facto*)²³. Тому фундаментальне значення для з'ясування особливостей відповідальності Парламенту має формула, встановлена у Конституції України – принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, який проявляється передусім у конституційному визначенні обов'язків держави (статті 3, 16, 22). Концептуально важливим є те, що

<...> така відповідальність не зводиться лише до політичної чи моральної відповідальності публічної влади перед суспільством, а має певні ознаки юридичної відповідальності як застосування заходів публічно-правового (у цьому випадку – конституційно-правового або міжнародно-правового) характеру до держави та її органів за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків²⁴.

²² Світлана Яремчук, 'До проблеми формування інституту відповідальності держави перед особою в Україні' (2014) 3 Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ 45-6.

²³ Оксана Клименко, 'Співвідношення публічного та приватного інтересів у аспекті примусового відчуження об'єктів права приватної власності, зумовленого суспільною необхідністю (конституційно-правовий аналіз)' (дис д-ра юрид наук, Інститут законодавства Верховної Ради України 2012) 171.

²⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства "Всеукраїнський Акціонерний Банк" щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) від 30 травня 2001 р. № 7-рп/2001 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01>> (дата звернення: 02.06.2019).

Основними положеннями, що вказують на встановлення відповідальності держави перед людиною, є приписи ст. 3 Конституції України. Зміст цих приписів у системному зв'язку з іншими конституційними нормами, зокрема і ст. 1 Основного Закону, дає підстави вважати, що Конституцією встановлюється абсолютна відповідальність держави перед людиною, держава визнається суб'єктом, зобов'язаним у правовідносинах "людина – суспільство – держава", тобто наділяється обов'язками як негативного, так і позитивного змісту²⁵.

Відповідно до ст. 56 Конституції України кожен має право на відшкодування коштом держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Тобто фактично ст. 56 Основного Закону є логічним продовженням норм ст. 3 й одним із інструментів реалізації задекларованих державою принципів. Фактично ця стаття спрямована на забезпечення: 1) захисту прав, свобод і законних інтересів особи у публічно-правових відносинах, де суб'єкти не є рівноправними; 2) дотримання законності в діяльності державних органів, їх посадових і службових осіб; 3) відшкодування шкоди, завданої особі внаслідок незаконного порушення її прав і свобод²⁶. Зазначена вище норма одержала розвиток у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), згідно з яким на державу покладено обов'язок відшкодувати шкоду, заподіяну незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади (ст. 1173)²⁷, а отже – і рішеннями, дією чи бездіяльністю Парламенту.

У парламентській діяльності тісно переплітаються повноваження та відповідальність. Це найперше фіксується у преамбулі Конституції України, де категорія парламентської відповідальності набуває найважливішого значення. У ній, зокрема, зазначено, що Верховна Рада України, здійснюючи установчу владу Українського народу і від його імені приймаючи Конституцію України, 'усвідомлюючи свою відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями'²⁸. Водночас категорія відповідальності стосовно Парламенту не вжита більше у жодній статті Основного Закону, що зумовлює необхідність реконструкції своєрідності такої відповідальності,

²⁵ Клименко (н 7) 40-4.

²⁶ М Демкова та інші, *Відшкодування в позасудовому порядку шкоди, завданої державою або органами влади* (Конус-Ю 2007) 260.

²⁷ Аліна Немцева, 'Теоретико-правовий аналіз відповідальності без вини у цивільному праві України' (дис канд юрид наук, Інститут законодавства Верховної Ради України 2016) 139.

²⁸ Конституція України (н 3).

Олександр Бакумов

спираючись на загальнотеоретичні уявлення та на системний аналіз відповідних конституційно-правових норм.

Водночас згідно з рішенням КСУ у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства “Всеукраїнський Акціонерний Банк” щодо офіційного тлумачення положень п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, частин 2, 3 ст. 2, ч. 1 ст. 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) від 30 травня 2001 р. № 7-рп/2001 Конституція України передбачає відповідальність державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб, встановивши за певні дії чи бездіяльність відповідні заходи впливу (санкції) до них. Ідеться, зокрема, про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України (ст. 90) як вид відповідальності, безпосередньо зафіксований у цьому рішенні КСУ²⁹.

Водночас, на нашу думку, концептуально правильним є застосування до структурування юридичної відповідальності Верховної Ради України концепції позитивної та негативної відповідальності. При цьому основне значення має позитивна відповідальність парламенту, що може бути диференційована за сферами та напрямками парламентської діяльності, зокрема так: 1) позитивна відповідальність парламенту у сфері представницької діяльності (як внутрішнє, так і зовнішнє представництво); 2) позитивна відповідальність за законодавчу діяльність; 3) позитивна відповідальність у сфері установчих повноважень; 4) позитивна відповідальність у фінансово-бюджетній сфері; 5) позитивна відповідальність за здійснення парламентських контрольних повноважень³⁰. Тож парламентська діяльність, як один із напрямів діяльності держави, об'єктивно не може здійснюватися довільно й свавільно, в умовах обмеженого правління та верховенства права. Тому саме

<...> реальне функціонування інституту відповідальності має забезпечувати конституційність застосування конституційно-правових норм, гарантувати захист загальнодемократичних цінностей та принципів, які містить Конституція України³¹.

Натомість неефективна діяльність парламенту, а тим більше порушення ним конституції або законів держави, породжує серйозні, часом незворотні, соціальні наслідки. Оскільки парламент конституційований як єдиний орган законодавчої влади, то порушення ним у сфері законодавчої компетенції здатні заподіяти колосальних збитків суспільству, адже

²⁹ Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2001 (н 24).

³⁰ Книш (н 8) 278.

³¹ Гецько (н 6) 142.

прийняття неконституційних законів, наприклад, несе загрозу масового порушення прав і свобод людини та громадянина. Враховуючи консерватизм законодавчого процесу, ця ситуація може поглиблюватися тривалістю впливу такої протиправної за своєю суттю практики на суспільні відносини³².

Зокрема, у німецькій юриспруденції було порушене запитання: чи повинна держава нести відповідальність також і за “законодавче неправо”? У Німеччині це можливо лише у виняткових випадках стосовно законів, які врегульовують конкретні випадки або заходи. Натомість юридична відповідальність за прийняття законів, що суперечать конституції, у переважній більшості випадків відхиляється з тим аргументом, що простір дій законодавця не може бути обмежений³³.

Донедавна вважалося, що шкода, завдана законодавчою гілкою влади шляхом прийняття/неприйняття законів, не відшкодовується з огляду на невизначене коло постраждалих осіб і надзвичайно велике навантаження на державний бюджет. Проте останнім часом ця позиція поступово зазнає змін: існують приклади, коли суди, беручи до уваги принцип міжнародної відповідальності держави за шкоду, якої було завдано внаслідок невідповідності внутрішнього права міжнародним зобов'язанням, поступово виробляють нову практику. Тобто, якщо законодавчий орган невчасно прийняв нормативний акт, і у зв'язку з цим фізична чи юридична особа зазнала збитків, така бездіяльність законодавчого органу може бути оскаржена до суду, а завдана шкода – відшкодована. Такі положення закладені у законодавстві деяких земель Німеччини, а також у Франції та Польщі³⁴.

Що стосується української практики, то тут можна помітити, що в низці випадків – у разі вчинення делікту з боку Парламенту – субсидіарну відповідальність за Парламент несе держава (статті 56, 142 Конституції України, ст. 1173 ЦК України тощо).

Водночас потребують певного уточнення види, власне, парламентських деліктів. Тут у вітчизняній конституціоналістиці сформувалися три провідних підходи. Відповідно до першого з них (репрезентований у працях І. Словської) видами відповідальності Верховної Ради України є визнання парламентського акта неконституційним, застосування щодо закону президентом права відкладального вето, дострокове припинен-

³² Татьяна Милушева и Константин Ишеков, ‘К вопросу об ответственности государства в сфере законотворчества’ (2009) 8 Конституционное и муниципальное право 15.

³³ Лохан Ганс-Герман, ‘Основні питання відповідальності держави за заподіяну владними діями шкоду (ФРН)’ в Демкова М та інші, *Відшкодування в позасудовому порядку шкоди, завданої державою або органами влади* (Конус-Ю 2007) 61.

³⁴ Антон Куцин, ‘Відшкодування шкоди, завданої органом місцевого самоврядування у сфері нормотворчої діяльності’ (дис канд юрид наук, Національний університет “Одеська юридична академія” 2018) 129.

ня повноважень парламенту главою держави³⁵. Відповідно до другого (втілений у зазначеному вище рішенні КСУ) єдиним видом відповідальності Верховної Ради України є її дострокове припинення повноважень³⁶. Нарешті, відповідно до третього підходу (репрезентованого В. Шаповалом) і визнання актів парламенту неконституційними, і застосування права відкладального вето щодо прийнятих законів, і дострокове припинення повноважень парламенту не є видами юридичної відповідальності парламенту, не засобами покарання, а є засобами забезпечення дієздатності парламенту³⁷. Тому це питання заслуговує на докладніше висвітлення.

Якщо виходити з доктринального уявлення про те, що конституційно-правовою відповідальністю є конституційно-правове відношення, засноване на державному (або прирівняному до нього суспільному) примусі, яке виникає з моменту вчинення конституційного делікту, одна сторона якого – правопорушник (деліквент) зобов'язаний понести несприятливі наслідки, передбачені санкцією порушеної норми, а інша сторона – інстанція конституційно-правової відповідальності має повноваження притягнути його до відповідальності³⁸, то визнання актів парламенту неконституційними і застосування права відкладального вето щодо прийнятих законів не можна визнати видами юридичної відповідальності парламенту, адже у цих випадках парламент не зазнає несприятливих наслідків. Натомість ми поділяємо позицію КСУ щодо віднесення дострокового припинення повноважень парламенту до числа санкцій за конституційні делікти Парламенту України. У випадку Верховної Ради України такими конституційними деліктами, зокрема, є: 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до ст. 83 Основного Закону; 2) протягом 60 днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України; 3) протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися (пункти 1–3 ч. 2 ст. 90 Конституції України³⁹). Кожна з наведених вище підстав для розпуску парламенту є самостійним конституційним деліктом, де деліквентом є Верховна Рада України.

Як відомо, протягом останніх років розпуск парламенту як вид його відповідальності вже тричі був застосований Президентом України: у 2007, 2014 та 2019 рр. Щоправда, у першому випадку розпуск парла-

³⁵ Словська (н 15) 207.

³⁶ Рішення Конституційного Суду України № 7-рн/2001 (н 24).

³⁷ Шаповал (н 16) 33.

³⁸ Наталія Батанова, 'Конституційно-правова відповідальність як вид конституційно-правових відносин' (2009) 2 Часопис Київського університету права 62.

³⁹ Конституція України (н 3).

менту був застосований з підстави його неповноважності: відсутності в діючому складі парламенту не менш як двох третин його конституційного складу парламенту та неможливості поновлення повноважності цим же складом парламенту. Утім, відповідно до рішення КСУ у справі про повноважність Верховної Ради України остання є повноважною, тобто правомочною приймати закони і реалізовувати інші конституційно визначені повноваження, за умов обрання не менш як двох третин від її конституційного складу і складення новообраними народними депутатами України присяги. Ця конституційна вимога є умовою повноважності Верховної Ради України протягом всього періоду скликання і не може розглядатися лише як підстава для відкриття її першого засідання першої сесії. Саме з підстав неповноважності Парламенту у 2007 р. Президентом України був застосований інститут дострокового припинення повноважень Верховної Ради України⁴⁰.

Певним аргументом на користь невизнання дострокового припинення повноважень парламенту як виду юридичної (конституційно-правової) відповідальності парламенту є президентська дискреція: з відповідних підстав прийняття рішення глави держави про розпуск парламенту є не його обов'язком, а лише правом, тобто залежить від волі Президента України. Це, певною мірою, заперечує принцип невідворотності покарання деліквента, у цьому випадку – парламенту. Проте, на нашу думку, наявність президентського розсуду в цьому разі не впливає на сприйняття розпуску парламенту як виду його юридичної відповідальності, оскільки: 1) дострокове припинення повноважень Верховної Ради України є найбільш суворим видом її відповідальності; 2) це єдиний вид конституційно-правової відповідальності Верховної Ради України, безпосередньо зафіксований у Конституції України; 3) зазначене припинення повноважень Верховної Ради України здійснюється відповідно до конституційно визначеної процедури (проведення Президентом України попередніх консультацій із керівництвом Парламенту та його фракцій). Цілком очевидно, що наслідком таких консультацій, які матимуть характер попереджувального заходу, може бути і відмова Глави держави від дострокового припинення повноважень Верховної Ради України. Крім того, ми вважаємо, що є конституційно-правові підстави для виокремлення такого конституційно-правового інституту, як попередження Президентом України Верховної Ради України про можливе дострокове припинення її повноважень (у разі збереження принаймні однієї з конституційно визначених для розпуску Парламенту підстав).

⁴⁰ Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів (н 18).

Водночас доцільним є розширення кола видів юридичної відповідальності Парламенту за конституційно-правові делікти. До них, наприклад, пропонуємо віднести невиконання, неналежне виконання або перешкоджання виконанню рішення суду загальної юрисдикції, КСУ; ігнорування правової позиції КСУ, суду загальної юрисдикції при законодавчому регулюванні Парламентом аналогічних правовідносин. Саме такі порушення спостерігалися у роботі Парламенту, скажімо, протягом 2008–2010 рр., коли всупереч кільком рішенням КСУ організація його діяльності регулювалася не законом, а підзаконним актом⁴¹. Аналогічне застереження слід віднести до кількарічної практики коригування Парламентом законами про державний бюджет інших законів – знову-таки, всупереч кільком рішенням КСУ (зокрема, від 9 липня 2007 р. № 6-рп/2007, від 22 травня 2008 р. № 10-рп/2008 та від 30 листопада 2010 р. № 22-рп/2010)⁴². Принагідно зазначимо, що Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає досить сувору кримінальну відповідальність, наприклад, за невиконання судового рішення фізичною особою (ст. 382)⁴³.

⁴¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) від 1 квітня 2008 р. № 4-рп/2008 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08>> (дата звернення: 22.05.2019); Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17 вересня 2008 р. № 16-рп/2008 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-08>> (дата звернення: 22.05.2019); Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про організацію і порядок діяльності Верховної Ради України” та Регламенту Верховної Ради України від 26 листопада 2009 р. № 30-рп/2009 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v030p710-09>> (дата звернення: 22.05.2019).

⁴² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України “Про Державний бюджет України на 2007 рік” (справа про соціальні гарантії громадян) від 9 липня 2007 р. № 6-рп/2007 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07>> (дата звернення: 22.05.2019); Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 3, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України “Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України” і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1-4, 6-22, 24-100 розділу II Закону України “Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України” (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) від 22 травня 2008 р. № 10-рп/2008 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08>> (дата звернення: 22.05.2019); Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 14, 24, 64, пунктів 7-13 розділу VII “Прикінцеві положення” Закону України “Про Державний бюджет України на 2010 рік” від 30 листопада 2010 р. № 22-рп/2010 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v022p710-10/print>> (дата звернення: 22.05.2019).

⁴³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>> (дата звернення: 05.06.2019).

У кількох рішеннях КСУ також було встановлено наявність законодавчих прогалин у діяльності Верховної Ради України і зобов'язань Парламенту їх заповнити у якнайкоротший строк. На цьому неодноразово наголошували і фахівці⁴⁴. Проте і в багатьох таких випадках Верховна Рада України не виконала свій обов'язок з приведення своїх нормативно-правових актів у відповідність до правових позицій, висловлених у рішеннях КСУ, чим завдала певної шкоди захистові прав і свобод людини та громадянина. Тому, вважаємо, що і в цих випадках Верховна Рада України має бути притягнена до юридичної відповідальності, яка була б означена у спеціальному законі.

Насамкінець зауважимо, що при коригуванні норм Регламенту Верховної Ради України доцільно буде доповнити цей акт положеннями, спрямованими на підвищення рівня позитивної відповідальності Парламенту України за прийняття якісних законів, на чому дедалі частіше наполягають фахівці⁴⁵, що потребує так само ретельного й комплексного конституційно-правового підходу⁴⁶, зокрема, й підвищення правової культури законодавців.

Висновки. Підсумовуючи, маємо констатувати, що Парламент України посідає своєрідне місце в системі юридичної відповідальності держави в Україні. Ця своєрідність зумовлена таким:

1. Конституційна концепція юридичної відповідальності держави не робить жодних винятків стосовно суб'єктів цієї відповідальності щодо того чи іншого органу державної влади. Тож є всі формально-логічні та конституційно-правові підстави стверджувати про правомірність віднесення Парламенту до основних публічних суб'єктів юридичної відповідальності в умовах функціонування обмеженого державного правління.

2. Парламент України виступає суб'єктом юридичної відповідальності перед Українським народом як єдиним суб'єктом, уповноваженим на формування Парламенту і контроль за його діяльністю, а також – перед кожною особою, щодо якої ним було прийнято неконституційне або незаконне рішення (акт), факт ухвалення якого встановлений у процесуально визначеному порядку та яке породило несприятливі для особи юридичні наслідки.

⁴⁴ Наталя Павлова, 'Перспективи законодавчого регулювання порядку виконання рішень Конституційного Суду України Верховною Радою України' (2011) 2 Право та управління 279-82.

⁴⁵ Михайло Теплох та Олексій Ющик, 'До проблеми якості закону України як джерела права' (2017) 6 Право України 17-26; Олексій Ющик, *Теоретичні основи законодавчого процесу* (Парламентське видавництво 2004) 519; Юрій Шемшученко, 'Український парламентаризм у світлі загальносвітових тенденцій' (2013) 24 Правова держава 3-7.

⁴⁶ Сергій Лінецький та Олександр Синьокий, 'Концепція комплексних змін до Регламенту Верховної Ради України (проект)' (2015) 4 Парламент 2-31.

3. Конституційно визначено субсидіарний характер відповідальності Парламенту: за прийняття ним незаконних чи неконституційних рішень, дій чи бездіяльності відповідає Українська держава. Лише у разі настання конституційно визначених підстав, що характеризують організацію парламентської діяльності (відсутність коаліції, несформування Уряду чи неможливість розпочати пленарні засідання протягом конституційно визначених строків), Парламент несе відповідальність самостійно, без залучення суб'єкта субсидіарної відповідальності – держави.

4. Юридична відповідальність Парламенту перед народом та особою вичерпує коло суб'єктів, перед якими несе відповідальність Парламент в Україні. Такими суб'єктами, зокрема, не є та й не можуть бути, у зв'язку з конституційним закріпленням принципу поділу державної влади, ані Президент України, ані інші органи державної влади. Відмежування таких органів від інстанцій відповідальності вказує на концептуальну й практичну значущість доктрини поділу державної влади для тлумачення сутності і змісту юридичної відповідальності Парламенту.

5. Наведена вище суб'єктна визначеність – встановлення того, перед ким несе відповідальність парламент як орган державної влади (інстанція відповідальності), не може бути ототожнена з органом чи органами, що наділені повноваженнями застосовувати заходи (санкції) відповідальності щодо Парламенту у разі вчинення ним делікту. При цьому парламентська відповідальність відзначається множинністю органів, уповноважених на застосування санкцій юридичної відповідальності до Парламенту України.

6. Суб'єктність Парламенту саме як суб'єкта відповідальності не може бути ототожнена з відповідальністю народних депутатів України, органів Парламенту (комітетів та тимчасових комісій), посадових осіб (Голови та заступників Голови), депутатських фракцій і груп, а також коаліції депутатських фракцій як імперативних суб'єктів парламентського процесу, адже в низці випадків їхня відповідальність має внутрішньопарламентський характер, себто характеризується тим, що інстанцією відповідальності щодо них є сам Парламент як орган державної влади (що підкріплюється змістовним аналізом низки положень Регламенту Верховної Ради України, законів України “Про комітети Верховної Ради України” і “Про статус народного депутата України”).

6. Своєрідність місця Верховної Ради України в системі юридичної відповідальності держави полягає у тому, що лише він як єдиний орган законодавчої влади виступає суб'єктом встановлення юридичної відповідальності держави, а також власної юридичної відповідальності та юридичної відповідальності інших органів державної влади

та їх посадових осіб, оскільки всі види юридичної відповідальності, підстави і порядок їхнього застосування визначаються виключно законами України.

7. Між Парламентом як суб'єктом відповідальності, Українським народом та особою як суб'єктами, перед якими несе відповідальність Парламент, а також інстанціями відповідальності (судами України) об'єктивно функціонує система суспільних відносин щодо застосування заходів юридичної відповідальності. Зазначена сфера суспільних відносин врегульована системою законодавчих актів, основне значення з-поміж яких належить Конституції України та законам матеріального і процесуального права.

8. З огляду на те, що в системі цих відносин Парламент виступає як цілісний орган державної влади, незастосовним до нього є заходи юридичної відповідальності адміністративного, кримінального та дисциплінарного характеру. Натомість актуальними та перспективними видами юридичної відповідальності, в системі яких Парламент виступає як суб'єкт відповідальності, є конституційно-правова та цивільно-правова відповідальність при пріоритетності першої. Важливим є також коректне розмежування власної (парламентської) та субсидіарної (власне державної) відповідальності за вчинення Парламентом деліктів.

9. Спостерігається певний дефіцит правового регулювання відповідних правовідносин, у системі яких суб'єктом відповідальності є Верховна Рада України, а також дисбаланс у врегулюванні особливостей юридичної відповідальності Парламенту України, зокрема в частині співвідношення матеріально- та процесуально-правових елементів.

10. З огляду на цільове призначення та своєрідність компетенції Парламенту, у структурі юридичної відповідальності Верховної Ради України має місце домінування позитивної юридичної відповідальності, що виражається, передусім, у додержанні нею вимог належної правової (парламентської) процедури при розгляді й ухваленні рішень, прийняття таких рішень виключно в межах конституційно встановлених повноважень (діяти “лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України”), реалізація представницької природи цього державного органу, ухвалення рішень у загальнонаціональних інтересах. Водночас за основу класифікації видів позитивної юридичної відповідальності Парламенту можуть бути обрані й інші критерії (сфера реалізації повноважень, специфіка інстанції відповідальності тощо).

11. Визнання парламентського акта неконституційним (незаконним) або застосування Президентом України права відкладального вето щодо

прийнятого Парламентом закону не є санкціями юридичної відповідальності Верховної Ради України, оскільки вони не пов'язані з вчиненням нею деліктів, не тягнуть жодних негативних юридичних наслідків, не призводять до втрат будь-якого характеру, а є, швидше за все, засобами дисциплінування, забезпечення належної роботи Парламенту, мають характер правозабезпечувальних заходів щодо належного здійснення ним покладених на нього функцій та одночасно – засобами утримування у межах конституційно встановленої компетенції. Натомість єдиною санкцією, належною до сфери негативної юридичної відповідальності Верховної Ради України, є лише дострокове припинення повноважень Президентом України за наявності конституційно визначених підстав. Водночас у разі заподіяння неконституційними або незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю Верховної Ради України при здійсненні нею своїх повноважень шкоди, суб'єктом відповідальності виступає не сам Парламент, а держава загалом.

12. На нашу думку, конституційно визначеній санкції щодо Парламенту України – дострокового припинення повноважень Верховної Ради України – не суперечитиме встановлення в законах України додаткових заходів такої відповідальності, зокрема за: невиконання, неналежне виконання або перешкоджання виконанню рішення суду загальної юрисдикції, КСУ; ігнорування правової позиції КСУ, суду загальної юрисдикції при законодавчому регулюванні Парламентом аналогічних правовідносин.

13. Компліментарним щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України може бути запровадження інституту попередження Президентом України Парламенту щодо наявності в нього підстав для дострокового припинення повноважень – для надання Парламенту можливості усунення відповідних підстав та нормалізації його діяльності.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Demkova M ta inshi, *Vidshkoduvannia v pozasudovomu poriadku shkody, zavdanoi derzhavoiu abo orhanamy vlady [The Compensation for the Damage Caused by the State or State Bodies in the Extrajudicial Order]* (Konus-Yu 2007) (in Ukrainian).
2. Yushchuk O, *Teoretychni osnovy zakonodavchoho protsesu [The Theoretical Basis of the Legislative Process]* (Parlamentske vydavnytstvo 2004) (in Ukrainian).

Edited books

3. Bernar P, 'Vidpovidalnist administratsii' ['The Responsibility of the Administration'] v Demkova M ta inshi, *Vidshkoduvannia v pozasudovomu poriadku shkody, zavdanoi*

derzhavoiu abo orhanamy vlady [The Compensation for the Damage Caused by the State or State Bodies in the Extrajudicial Order] (Konus-Yu 2007) (in Ukrainian).

4. Hans-Herman L, 'Osnovni pytannia vidpovidalnosti derzhavy za zapodiianu vladnymy diiamy shkodu (FRN) [The Main Issues of the State Responsibility for the Damage Caused by the Power Actions]' v Demkova M ta inshi, *Vidshkoduvannia v pozasudovomu poriadku shkody, zavdanoi derzhavoiu abo orhanamy vlady [The Compensation for the Damage Caused by the State or State Bodies in the Extrajudicial Order]* (Konus-Yu 2007) (in Ukrainian).

Journal articles

5. Batanova N, 'Konstytutsiino-pravova vidpovidalnist yak vyd konstytutsiino-pravovykh vidnosyn' ['The Constitutional and Legal Responsibility as the Kind of Constitutional and Legal Relations'] (2009) 2 Chasopys Kyivskoho universytetu prava (in Ukrainian).
6. Klymenko O, 'Pro yurydychni harantii konstytutsiinoi vidpovidalnosti subiektiv zakonodavchoi diialnosti' ['On Legal Guarantees of the Responsibility of the Legislative Activity Subjects'] (2014) 4 Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy (in Ukrainian).
7. Kryvenko L, 'Konstytutsiino-pravova vidpovidalnist – element konstytutsiino-pravovoho statusu Verkhovnoi Rady Ukrainy' ['The Constitutional and Legal Responsibility as an Element of the Constitutional and Legal Status of the Verkhovna Rada of Ukraine'] (2002) 4 Chasopys Kyivskoho universytetu prava (in Ukrainian).
8. Leshchukh R, 'Konstytutsiino-protsesualnyi ta moralno-etychnyi aspekty vidpovidalnosti narodnoho deputata Ukrainy za porushennia konstytutsiinykh prypysiv' ['The Constitutional and Procedural, Moral and Ethical Aspects of the People's Deputy of Ukraine Responsibility for the Constitutional Requirements' Violation'] (2016) 4 Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav (in Ukrainian).
9. Linetskyi S ta Synookyi O, 'Kontsepsiia kompleksnykh zmin do Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy (proekt)' ['The Concept of the Complex Amendments to the Rules of the Verkhovna Rada of Ukraine (Draft)'] (2015) 4 Parlament (in Ukrainian).
10. Maidannyk O, 'Vdoskonalennia pravovoho rehuliuвання vidpovidalnosti deputata parlamentu Ukrainy' ['The Legal Regulation Improvement of the Responsibility of the Deputy of the Ukrainian Parliament'] (2017) 2 Porivnialno-analitychne pravo (in Ukrainian).
11. Malkina H, 'Politychna vidpovidalnist parlamentu v systemi vyshchyykh orhaniv derzhavnoi vlady' ['The Political Responsibility of the Parliament in the System of the Highest State Bodies'] (2009) 18 Suchasna ukrainska polityka Polityky i politolohy pro nei (in Ukrainian).
12. Martyniuk R, 'Instytut dostrokovoho prypynennia povnovazhen parlamentu: pershyi vitchyzniani dosvid' ['The Institute of the Early Termination of the Parliament's Powers: the First Native Experience'] (2014) Derzhava i pravo (in Ukrainian).
13. Milusheva T, Ishekov K, 'K voprosu ob otvetstvennosti gosudarstva v sfere zakonotvorchestva' ['To the Issue of the State Responsibility in the Sphere of Lawmaking'] (2009) 8 Konstitutsionnoe i munitsipalnoe pravo (in Russian).
14. Pavlova N, 'Perspektyvy zakonodavchoho rehuliuвання poriadku vykonannia rishen Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy' ['The Legislative Regulation Perspectives of the Constitutional Court Decisions' Implementation Procedure by the Verkhovna Rada of Ukraine'] (2011) 2 Pravo ta upravlinnia (in Ukrainian).
15. Shemshuchenko I, 'Ukrainskyi parlamentaryzm u svitli zahalnosvitovykh tendentsii' ['The Ukrainian Parliamentarism in the Light of Global Tendencies'] (2013) 24 Pravova derzhava (in Ukrainian).

16. Slovka I, 'Verkhovna Rada Ukrainy yak subiekt konstytutsiino-pravovoi vidpovidalnosti' ['The Verkhovna Rada of Ukraine as a Subject of Constitutional and Legal Responsibility'] (2011) 5 Pravo Ukrainy (in Ukrainian).
17. Tepluk M ta Yushchik O, 'Do problemy yakosti zakonu Ukrainy yak dzhherela prava' ['To the issue of the Quality of Ukrainian Law as a Source of Law'] (2017) 6 Pravo Ukrainy (in Ukrainian).
18. Yaremchuk S, 'Do problemy formuvannia instytutu vidpovidalnosti derzhavy pered osoboiu v Ukraini' ['To the Problem of the Institute of State's Responsibility under the Person in Ukraine'] (2014) 3 Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav (in Ukrainian).

Thesis

19. Melnyk O, 'Konstytutsiino-pravova vidpovidalnist vyshchychk orhaniv derzhavnoi vlady' ['The Constitutional and Legal Responsibility of the Highest State Bodies'] (avtoref dys kand yuryd nauk, Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka 2013) (in Ukrainian).

Dissertations

20. Hetsko V, 'Konstytutsiino-pravova vidpovidalnist narodnykh deputativ Ukrainy ta deputativ mistsevykh rad: problemy teorii ta praktyky' ['The Constitutional and Legal Responsibility of the People's Deputies of Ukraine and the Deputies of Local Councils: the issues of theory and practice'] (dys kand yuryd nauk, Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet 2015) (in Ukrainian).
21. Klymenko O, 'Spivvidnoshennia publichnoho ta pryvatnoho interesiv u aspekti prymusovoho vidchuzhennia obektiv prava pryvatnoi vlasnosti, zumovlenoho suspilnoiu neobkhidnistiu (konstytutsiino-pravovyi analiz)' ['The Correlation between Public and Private Interests in the Aspect of Forced Alienation of the Objects of Private Property Rights Caused by the Social Necessity (the Constitutional and Legal Analysis)'] (dys d-ra yuryd nauk, Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy 2012) (in Ukrainian).
22. Knysh V, 'Teoretyko-pravove doslidzhennia instytutu konstytutsiino-pravovoi vidpovidalnosti v Ukraini' ['The Theoretical and Legal Research of the Constitutional and Legal Responsibility Institute in Ukraine'] (dys d-ra yuryd nauk, Pryvatnyi vyshchyi navchalnyi zaklad "Universytet Korolia Danyla" 2018) (in Ukrainian).
23. Kutsyn A, 'Vidshkoduvannia shkody, zavdanoi orhanom mistsevoho samovriaduvannia u sferi normotvorchoi diialnosti' ['The Compensation for the Damage caused by the Local Self-Government in the Rule-Making Activity'] (dys kand yuryd nauk, Natsionalnyi universytet "Odeska yurydychna akademiia" 2018) (in Ukrainian).
24. Niemtseva A, 'Teoretyko-pravovyi analiz vidpovidalnosti bez vyny u tsyvilnomu pravi Ukrainy' ['The Theoretical and Legal Analysis of the Responsibility without the Guilt in the Civil Law of Ukraine'] (dys kand yuryd nauk, Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy 2016) (in Ukrainian).
25. Ryzhuk I, 'Konstytutsiina model vidpovidalnosti parlamentariiv: porivnialno-analitychne doslidzhennia' ['The Constitutional Model of the Parliamentarians' Liability: the Comparative and Analytical Research'] (dys kand yuryd nauk, Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet 2016) (in Ukrainian).

Conference papers

26. Maidannyk O ta Maidannyk O, 'Deiaki problemy pravovoi vidpovidalnosti narodnoho deputata Ukrainy' ['Some Problems of Legal Responsibility of the People's Deputy of Ukraine'] v *Derzhavno-pravova reforma v Ukraini: materialy naukovopraktychnoi konferentsii* [State Legal Reform in Ukraine: Proceedings of a Scientific and Practical Conference] (1997) (in Ukrainian).

Oleksandr Bakumov

RESPONSIBILITY OF THE UKRAINIAN PARLIAMENT
IN THE SYSTEM OF THE STATE'S LEGAL RESPONSIBILITY:
ANALYSIS UNDER CONSTITUTIONAL LAW

ABSTRACT. The article presents the constitutional-law analysis of legal responsibility of the Ukrainian Parliament, in particular: general theoretical and constitutional-law foundations of such responsibility; interrelation between responsibility of the Parliament and responsibility of the State; the specifics of consolidation in constitutional law of the institution of legal responsibility of the Ukrainian Verkhovna Rada and the practice of its implementation.

The purpose of the article is to determine, in the constitutional law perspective, the specifics of the Parliament's responsibility in the system of legal responsibility of the State.

Over recent years, issues relating to legal responsibility of the State turned out to be among the most relevant in the national constitutional-law discourse. And this is quite justified, since the scientific theoretical and the applied levels of making a relevant constitutional-law institution a reality still can not be regarded as satisfactory. At the same time, the protracted crisis of state power prompts scholars and practitioners with an increased interest to search for new forms and types of responsibility of parties to constitutional and political relations, primarily the State and its bodies. Therefore, these estimates objectively encourage deeper scientific investigations in this direction.

In this sense, special scientific, theoretical and applied interest is focused on the issues of regarding as the domain and the subject of legal responsibility the Parliament of Ukraine, which is constituted as the only legislative body (article 75 of the Constitution of Ukraine) and the body of representative nature. After all, legal responsibility is naturally considered to be an integral constitutional element of the legal status of the Parliament, as well as any other body of state power, along with its rights and duties (powers). However, until now the Parliament of Ukraine remains, to some extent, an atypical subject of legal responsibility, given a set of the following factors: long existence of mostly pre-revolutionary and Soviet constitutional-law ideas about non-responsibility of Parliament as a body of people's representation; identification of non-responsibility of the Parliament with the absolute model of deputy's immunity; unavailability of special constitutional and legislative regulation of the subject matter, types, limits of such responsibility and specific sanctions for torts committed by the Parliament; lack of legal institutionalization of the constitutional-law responsibility concept in general and this kind of legal responsibility on the part of the Parliament, in particular, etc. Therefore, it is quite natural that today the Verkhovna Rada of Ukraine is justly considered one of the most complex collective subjects of legal responsibility.

For a long time, the issues relating to legal responsibility of the Ukrainian Parliament have been insufficiently studied in the Ukrainian constitutional-law science. Thus, some issues of legal responsibility of the Ukrainian Verkhovna Rada, its relationship to responsibility of parliamentarians and the State were generally addressed in scientific papers, but the Parliament's legal responsibility within the system of legal responsibility of the Ukrainian State has not received a coherent and complete picture.

KEYWORDS: Parliament; legal responsibility; the State; subject of responsibility; People's Deputy; Verkhovna Rada of Ukraine; Constitutional Court of Ukraine.